

## GOSPODARSKA DJELATNOST JOSIPA PREDAVCA U RADIĆEVU POKRETU (u povodu 60-godišnjice smrti)

*Mira Kolar-Dimitrijević*

### 1.

*Uvod.* Radićev seljački pokret ne može se shvatiti bez praćenja svih triju njegovih komponenata: političke, prosvjetne i gospodarske. Ovu posljednju komponentu nije istakao Ante Starčević u svojem programu Hrvatske stranke prava, ali je taj nedostatak uočio Eugen Kvaternik, pa je nekim svojim radovima nadopunio ovu prazninu.<sup>1</sup> Međutim sve do 1910. godine – kada je ban Nikola Tomašić proširio izborno pravo – politika, pa i ona gospodarstvena – bila je ograničena na uski krug saborskih poslanika, školovanih većinom na humanističkim osnovama. Stjepan Radić je unio u hrvatsku politiku shvaćanje da se gospodarskom organizacijom i prosvjeđivanjem najširih slojeva naroda i dosljednim demokratskim reformama može postići mnogo više nego revolucijom i nasilnim metodama, pa je ovo shvaćanje ugradio u svoja pisana djela i u govornu riječ.<sup>2</sup> No ove ideje ne bi mogao realizirati da nije imao dobre i marne suradnike, koji su mu pomagali idejama, savjetom i radom. Među takve suradnike treba staviti na prvo mjesto Josipa Predavca i Pavla Radića te Đuru Basaričeka. Ovaj rad pokušava upozoriti na doprinos inženjera agronomije Josipa Predavca gospodarskom opusu Stjepana Radića presjekom kroz njegov život i rad. Predavec je čitav svoj život stavio u službu Radićevih ideja te je na njihovoj provedbi i stradao poslije Radićeve smrti, nastupajući mnogo vehementnije i nepomirljivije nego dr. Vladimir Maček, pa ga je beogradski režim prvo izolirao, a onda i likvidirao, prikazavši ga pred očima naroda kao privrednog kriminalca koji je prevario narod, na što je siromašni seljački puk oduvijek bio vrlo osjetljiv. Današnje vrijeme dopušta da se kaže puna istina i da se Josip Predavec, dugogodišnji potpredsjednik Hrvatske seljačke stranke rehabilitira u očima hrvatskog naroda i da zadobije mjesto koje mu pripada u hrvatskoj suvremenoj povijesti.

<sup>1</sup> Eugen Kvaternik, *Politički spisi*, Zagreb 1971, 504, 593.

<sup>2</sup> Branka Boban, *Stjepan Radić – opus, utjecaji i dodiri*, Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta, 22, 1989, 207.

2.

*Predavčevo školovanje.* Josip Predavec je rođen 2. srpnja 1884. u Rugvici na Savi, gdje su mu roditelji Janko i Jaga imali mali posjed.<sup>3</sup> Poslije osnovne škole u Rugvici Predavec je kao odličan đak dobio stipendiju od 600 kruna iz zaklade baruna Jelačića Bužimskog te se upisao u realnu gimnaziju u Zagrebu.<sup>4</sup> Ne najbolji, ali ipak natprosječni učenik, Predavec je uskoro iskazao svoje organizatorske sposobnosti, pa je jedan od organizatora gimnazijskoga književnog društva "Vila", a piše i u đaćkom listu *Naša Snaga*.<sup>5</sup> Kao učenik šestog razreda gimnazije organizirao je u svom razredu štrajk prigodom obilježavanja 500-godišnjice stare hrvatske književnosti u Zagrebu, a u vrijeme antikucnovskih demonstracija u Zagrebu 1903. godine bio je i ranjen.<sup>6</sup>

Iako su mnogi smatrali promašajem da se sa svršenom srednjom školom pođe u češku gospodarsku školu, i to bez stipendije, jer je zemaljska vlada u Zagrebu stipendirala samo učenike Višega gospodarskog učilišta u Križevcima, Predavec se odlučio po savjetu braće Radić upravo na taj put. On studira Gospodarsku akademiju u Táboru 1904. i 1905. završava kao redovan student. Za razliku od bečke agrikulturne škole škola u Táboru bila je organizirana tako da se radilo paralelno teoretski i praktično, uz vrlo strog režim studija. Predavec je usvojio sva pravila ove škole i češko gospodarstvo postalo mu je uzor za sličan razvoj hrvatskoga gospodarstva na selu.<sup>7</sup> Nakon završetka taborskih studija Predavec "vandruje" po Kranjskoj, Štajerskoj, Češkoj i Moravskoj, da bi se nakon povratka u Zagreb zaposlio kao revizor seljačkih zadruga kod 1901. godine osnovane Hrvatske poljodjelske banke u Zagrebu. Uz ovu banku vezalo se 1904. godine već 180 seljačkih i četiri gospodarske zadruge, a bavila se i poslovima parcelacija te je imala među hrvatskim seljačkim zadrugama sličnu zadaću kao Srpska banka među srpskima, odnosno Hrvatsko-slavonsko gospodarsko društvo kao središnja zadruga poslije 1907. među seljačkim zadrugama na području Hrvatske bez obzira na nacionalnu pripadnost. Predavec zbog politike dolazi u sukob s vodstvom banke. On naime počinje objavljivati u glavnom glasilu Hrvatske pučke seljačke stranke *Hrvatskim novinama*, koje 1906. izlaze u Virju kao Radićev list. Tu je objavio članak "Budimo na oprezu", koji započinje ovako: "More hrvatskog političkog i narodnog života se uzburkalo, ustalasaloo i iznosi na površinu svaki čas nove nade potlačenicima, svaki čas novo iznena-

---

<sup>3</sup> Predavci su potjecali iz bosansko-hercegovačke granice te su još uvijek zadržali tvrdoću, neslomljivost i upornost gorštaka (B. Murgić, Josip Predavec, Lički Hrvat, 1937, br. 3-4).

<sup>4</sup> Predavčeve kolege većinom su pripadale elitnom građanskom sloju Zagreba. Tako u V. a razred 1900/01. polazi s Rudolfom Kuglijem i Vladimirom Maravićem, čiji su roditelji bili tiskari. Viktor Mondekar je bio sin predsjednika Trgovačko-obrtničke komore u Zagrebu. Vladimir Urbany potječe iz porodice visokih sudskih i upravnih činovnika, a otac Svetozara Delića – komunističkog načelnika iz 1920. bio je obrtnik u Petrinji koji je sinu pribavio stipendiju zaklade Vladislava Gavrića. Predavčev suučenic bio je i Milan Crnadak, kasnije jedan od predsjednika prve hrvatske štedionice u Zagrebu te Ilija Slijepčević iz Hajtića kod Gline, akter veleizdajničkog procesa (Povijesni arhiv Zagreba, Realna gimnazija, imenici 1900-1903).

<sup>5</sup> List je izlazio 1904. u Budimpešti.

<sup>6</sup> Stjepan Radić je 1902. bio tajnik udružene opozicije, koja se od 1903. jako aktivira i među omladinom, pa je vjerojatno oko 1904. i došlo do susreta Radića i Predavca i do suradnje koja je trajala do Radićeve smrti.

<sup>7</sup> Josip Predavec, Gospodarska akademija u Táboru, Hrvatska misao, 1904-1905, 443-448. Ovaj članak pisao je Predavec u Táboru na Tijelovo 1905. te je istaknuo da je u Táboru bilo i Rusa i Bugara i Srba, ali da Hrvata do njega nije bilo.

đenje." Imajući opreznost i nepovjerenje seljačkog staleža Predavec misli da će Riječka rezolucija i suradnja Hrvata i Srba s Mađarima u koaliciji trajati samo tako dugo dok ne dođe do sjedinjenja Dalmacije s Hrvatskom te da će tada politika gospode opet postati protuhrvatska. Mladi Predavec piše: "Na koncu upozorujem pak mjerodavne osobe na to vrlo važno pitanje, da ga i opet uzmu što jače na pretres, jer se ovo posrednim putem rješava bez nas – i proti nama; a narodu našem kao prijatelj one: 'pomozi si sam', preporučam, da se i sam pobrine, da ga njegovi vođe svojom visokom politikom – gospodarski ne ubiju."<sup>8</sup> Gotovo intuitivno Predavec je shvatio važnost Jadranskog mora za Hrvatsku i upozorio na privlačnost mora za sve koji ga nemaju.

Budući da su početkom 1907. braća Radići počeli izdavati *Dom* štampajući ga u svojoj dioničkoj tiskari u Petrinjskoj ulici 28, Predavec obavlja gotovo sve tehničke poslove oko lista nakon što je napustio posao u Hrvatskoj poljodjelskoj banci. Prilikom odlaska u Prag i u Rusiju u svibnju 1908. Stjepan Radić moli brata Antuna da pripravlja Predavca, koliko dospije "za urednika", jer "... on je *sila*, čuvajmo si ga"<sup>9</sup>. Predavec u gotovo svakom broju *Doma* objavljuje gospodarske članke s praktičnim savjetima. Na ovaj rad povoljno je utjecala i odluka Zemaljske vlade iz 1908. da se mogu držati gospodarska predavanja po selima, pa Predavec to obilno iskorištava djelujući na području Posavine i osobito Podravine, gdje su seljaci davali snažnu financijsku podršku Radićevoj stranci.<sup>10</sup> Kao ravnatelj u tiskari Predavec pripomaže i oblikovanju Mercantilijeva prvog "Hrvatskog kompasa" za 1909. godinu, koji je bio rađen po uzoru na Leonhardtov bečki "Compass". Korice za taj kompas izradio je Oton Iveković, a Predavčevim zalaganjem u tom trgovačkom i financijskom ljetopisu nabrojene su i sve hrvatske zadruge i udruge, uspostavljajući tako direktnu vezu sela sa selom.<sup>11</sup>

Polovinom 1909. godine Predavec posjećuje u Pragu gospodarsku izložbu, koju naziva "gospodarskim slavljem Čeha".<sup>12</sup> U članku u *Domu* Predavec piše da su Česi već prije šezdeset godina započeli s priređivanjem izložaba, koje su u početku bile obični sajmovi poljoprivrednih proizvoda, te da su se uspješno razvile u velike izložbe na kojima sudjeluju i veleposjednici i tvorničari, potičući i utječući na taj način na otvaranje i rad Zagrebačkog zbora iste godine u Zagrebu.

S nekoliko prijatelja iz Češke Predavec je iz Praga otputovao u Dansku, gdje se upoznao s dostignućima danske poljoprivrede i organizacijom njezina gospodarstva. Za vrijeme dvomjesečnog boravka Predavec posebnu pažnju posvećuje proizvodnji mlijeka i organizaciji plasmana danskih jaja u Englesku, pa naziva danski narod "najsrećnijim narodom u Evropi". Poslije povratka u Hrvatsku Predavec svoja zapažanja o Danskoj objavljuje na više mjesta, pa među ostalim piše u *Obćinaru*, listu Zagrebačke županije: "Nema sumnje, da prilike tla, podneblja, narodno gospodarskog položaja, socijalnog

<sup>8</sup> Hrvatske novine, Virje, 25. 21. VI. 1906. – J. P., Budimo na oprezu.

<sup>9</sup> Bogdan Krizman, Korespondencija Stjepana Radića, I, Zagreb 1972, 439.

<sup>10</sup> M. Kolar-Dimitrijević, Pisma Podravaca Stjepanu i Antunu Radiću, Podravski zbornik, 18, 1992, 71-118.

<sup>11</sup> Krizman, n. dj., I, str. 479 – pismo Predavca Pavlu Radiću od 31. I. 1910.

<sup>12</sup> *Dom*, 23, 9. VI. 1909. – P. J. Gospodarsko slavlje u Češkoj. Predavec je i kao predstojnik Odjela za narodno gospodarstvo Zagrebačke oblasti 1927. i 1928. pomagao gospodarske izložbe, pa su se one ustale kao gospodarske manifestacije u Osijeku, ali i u mnogim kotarskim mjestima sjeverozapadne Hrvatske.

stupnja kulture itd., imadu svoj utjecaj i na razvoj gospodarenja i gospodarstva, ali da prilike budu – kao što obično jesu – plašt, da se sakriju pravi razlozi naše zapuštenosti, to dakako nesmiije dopustiti ni zadnji naš gospodar. (...) Još jedanput velim: treba prisukati rukave poput danskih gospodara – i teoretičara i praktičara, – gospodarski rad – osobito obuku – treba postaviti na široki pučki, resp(ektirajući) pučki temelj; zadružne organizacije treba postaviti na strogo gospodarski temelj, a i najzadnji seljački filir treba staviti u promet, pak od toga graditi slobodne seljačke i gospodarske organizacije; nadalje treba da država svakome staležu dađe onoliko, koliko ga razmjerno njegovim dužnostima i vriednosti za državu patri itd. itd. Kod toga dakako neka i za nas vriedi, da si u prvom redu svaki mora pomoći sam, a drugi, ako mu već neće pomoći, neka mu barem ne odmažu“<sup>13</sup>.

Predavec se sve više izgrađuje kao zadružni stručnjak. Naime, Hrvatska pučka seljačka tiskara kao dioničko društvo, koje štampa uglavnom za potrebe Radićeve stranke, pada 1913. pod stečaj, pa se Josip Predavec mora opet zaposliti kao revizor zadruga, i to kod Hrvatsko-slavonskoga gospodarskog društva kao središnje zadruge. On ovaj posao dobiva pod uvjetom da se više neće baviti politikom i da se neće kandidirati za narodnog poslanika, kao i da će se zahvaliti na časti člana središnjeg odbora Hrvatske pučke seljačke stranke, te da će se kloniti svake političke aktivnosti.<sup>14</sup> Predavec se ovog posla prihvatio vrlo ozbiljno, pa je pokušao organizirati mljekarstvo u Gorskom kotaru prilikom obilaska gospodarskih društava na ovom području.<sup>15</sup> Osim toga bio je kao revizor ne samo izvanredno savjestan već i strog, pa je dao negativne izvještaje za neke zadruge utvrdivši njihovu insolventnost. Budući da se to odnosilo upravo na zadruge Banije i Korduna, koje je tajnik Hrvatsko-slavonskoga gospodarskog društva dr. Franjo Poljak posebno pomagao, došlo je do netrpeljivosti između Predavca i Poljaka koja je s vremenom sve više rasla, pa je Predavec bio određen da bude revizor samo za zadruge sjeverno od Save, a za zadruge južno od Save reviziju je imao vršiti Velimir Pleše.<sup>16</sup> Međutim i tu je nailazio na vrlo velike teškoće u radu gospodarskih društava, čijim proizvodima, osobito onima oko nabave sijena za vojne potrebe, konkurrira zagrebačko Gospodarsko društvo kao središnjica, nabavljajući sijeno iz Srijema i čak Banata po mnogo jeftinijim cijenama.<sup>17</sup> Predavec se osobito založio za organiziranje gospodarskih zimskih tečajeva u Peterancu, Oborovu i Glini te Donjoj Stubici, pa su ove

---

<sup>13</sup> Obćinar, 26. 2. VII. 1910. – J. Predavec, Po Danskoj. O Danskoj piše i u zborniku "Federalizam naše carevine i narodno oslobođenje" (s.a, s.l.), kojega su autori i S. i A. Radić (Povijesni arhiv Zagreba, biblioteka, sig. 1639. izd. Slav. knjižare), a i Đuro Basariček mu u sv. 10. Male knjižnice pod naslovom "Pučka prosvjeta u Danskoj" (1909) objavljuje tekst s ovom temom.

<sup>14</sup> Arhiv Hrvatske (dalje: AH), Praštediona, 7161 – knjiga zapisnika 20. VI. 1913. Predavec je bio primljen za revizora na prijedlog Artura Machnika, podravnatelja Hrvatske poljodjelske banke, htijući na taj način eliminirati Predavca iz agitacije Radićeve stranke kao vrlo konkurentne Hrvatskoj pučkoj stranci.

<sup>15</sup> Gospodarski list, 1913, 17, 249-251.

<sup>16</sup> U srpnju 1913. Predavec je pregledao zadruge u Glini, Kraljevečanina, Topuskom i Hrastovici, društva u Jaski, Sv. Mariji kod Okića, Bosiljevu, Brodu na Kupi, Delnicama, Ravnoj Gori, Brod Moravicama i Fužinama. Negativno mišljenje je dao zadrugi Brod Moravica, Sv. Mariji, Skakavcu, Knez Goricu i Trebinju. (AH, Praštediona, 7161 – zapisnici 6. i 21. VIII. 1913 itd.).

<sup>17</sup> Ovakvom politikom dr. Poljaka našlo se pred likvidacijom i hjelovarsko Gospodarsko društvo (zapisnik, 12. XI. 1913).

tečajeve zajednički financirali Zemaljska vlada i Gospodarsko društvo.<sup>18</sup> Preko članaka, a i ovakvim praktičnim radom, Predavec je postao poznata ličnost u hrvatskim zadrugama i gospodarskim društvima, stječući i povjerenje i hvalu.

On je vjerojatno i jedan od glavnih inicijatora osnivanja Radićeve Gospodarske i prosvjetne zadruge "Dom" 1913. godine, u čiji je zadatak stavljeno gospodarsko prosvjeđivanje, osiguranje seljačkih domova, konverzija seljačkih dugova, primanje štednih uložaka i podupiranje svakog nastojanja kojim se može poboljšati seljačko gospodarstvo i proširiti seljačka prosvjeta, te radi toga uspostavljanje veza sa raznim društvima u Monarhiji i izvan nje, a osobito s društvima u Francuskoj i Danskoj.<sup>19</sup> Koliko je ova zadruga uzela maha do danas nije istraženo, ali je dakako prvi svjetski rat zaustavio ovu akciju koja je ponovo oživljavana tijekom prvih deset poslijeratnih godina, ali u znatno modificiranim oblicima.

### 3

*Politički rad Predavca od 1910. do 1927.* Politički rad Josipa Predavca ne može se odvojiti od njegove gospodarske djelatnosti. Oba ova faktora se isprepleću i pridonose ideološkom sazrijevanju Predavca i njegovu oformljenju kao glavnoga gospodarskog ideologa Radićeve seljačke stranke. Predavec je vodio predizbornu borbu s gospodarskim temama. Radi toga je 1909. objavio brošuricu "O narodnom gospodarstvu", a 1910. zajedno s Franjom Novljanom i Stjepanom Radićem knjižicu "Gospodarstvo – prosvjeta – politika", što je ujedno i program s kojim su Predavec kao praktični gospodar, Fran Novljan kao prosvjetni djelatnik i S. Radić kao političar krenuli u predizbornu agitaciju.<sup>20</sup> Za izbore 28. listopada 1910. Josip Predavec se kandidirao u Virovitici, ali je vrijeme predizborne kampanje, pa i same izbore proveo u virovitičkom zatvoru, gdje ga je zatvorio kotarski načelnik Vaso Mraović zbog održavanja neodobrene skupštine na Gradini.<sup>21</sup>

Za izbore 1911. Radićeva Slavenska knjižara objavila je Predavčevu brošuru "Agrarna politika u znanosti i životu" u kojoj Predavec upozorava da je agrarizam svjetski pokret i da taj posebni socijalno-gospodarski pokret ima za cilj spašavanje malog seljaka od propasti. Kako bi pomogao seljaštvu koje se bavi stočarstvom kao osnovnom privrednom granom, Predavec je u izdanju iste knjižare 1912. objavio i "Zakon o promicanju stočarstva u banskoj Hrvatskoj od 23. IV. 1905. Provedbeni

<sup>18</sup> Zanimljivo je da je vlada odbila održavanje zimske škole u Božjakovini na svom zemaljskom dobru koje je za vladu nabavljeno u vrijeme dr. Ive Mallina (Zapisnik, 8. i 15. X. 1913). Iz tečaja u Peterancu Slavoljub Dubić se kasnije školovao 1919. u Pragu za gospodarskog stručnjaka radeći niz godina u Križevcima.

<sup>19</sup> Povijesni arhiv Zagreba, (PAZ), Registar društvenih tvrtki, IV, 379. U ravnateljstvo su ušli Predavec, dr. V. Maček, Ivan Grandja iz Šašinovaca, Stjepan Radić i Juraj Valečić iz Purgarije.

<sup>20</sup> U Austriji, dakle cisalpinskom dijelu Monarhije, opće pravo glasa uvedeno je 1906. godine. U transalpinskom dijelu opće pravo glasa nije dano do propasti Monarhije, ali je izbornom reformom bana Nikole Tomašića ipak prošireno sniženjem porcznog cenzusa, što je omogućilo Radiću da već 1910. postavi više svojih kandidata.

<sup>21</sup> Dom, 44, 25. X. i 45, 3. XI. 1910. – izvještaj Ivana Bartolovića, člana glavnog odbora Hrvatske pučke seljačke stranke u Virovitici. Predavec je ipak u veljači 1911. izabran kod naknadnih izbora, ali je sabor odgođen carevim reskriptom na neodređeno vrijeme (Hrvatske novine, 9, 2. III. 1911).

naputak od 23. XII. 1908", što je bio prvi svezak planirane serije "Gospodarski zakoni i naredbe". Dakako da je ovom direktnom pomoći seljacima Predavec stekao mnogo istomišljenika, posebno u krajevima intenzivnog stočarenja. Na izborima 18. studenog 1911. Predavec se kandidirao u koprivničkom i dugoselskom izbornom kotaru, te je izabran u Dugom Selu, gdje je već imao svoje stalno stanište.<sup>22</sup> Međutim ni taj izbor nije ga doveo u Hrvatski sabor jer je bio raspušten prije nego što je počeo djelovati, te je uveden Čuvajev komesarijat.

Na Vidovdan 1914. ubijen je u Sarajevu prestolonasljednik Ferdinand i Predavec je bio mobiliziran u prvom valu te poslan na drinsko ratište prema Srbiji. Ratovao je i u Galiciji zbog čega je odlikovan medaljom za hrabrost te imenovan 1916. za upravitelja jednog poljoprivrednog imanja kod Smedereva u Srbiji. Po svemu se čini da je narodu onog kraja ostao u dobrom sjećanju, jer je držao gospodarski tečaj za seoske mladiće i uspostavio dobru suradnju s Mihajlom Avramovićem, jednim od vodećih ljudi u srpskom zadrugarstvu i Srpskom poljoprivrednom društvu.<sup>23</sup> Usprkos ovako dobru glasu o suradnji sa srpskim narodom, ili možda upravo zbog toga, na sjednici upravnog odbora Hrvatsko-slavonskoga gospodarskog društva u Zagrebu 24. travnja 1919. pod utjecajem Franje Poljaka, koji je već imenovan za ministra agrarne reforme, donesena je odluka da se Predavcu javi kako društvo na njegov rad "više ne reflektira".<sup>24</sup>

Zapravo Predavec više nije ni želio raditi u Gospodarskom društvu koje je sve više širilo okvir djelovanja i izvan hrvatskog područja. On se naime tada već opredijelio za najužu suradnju sa Stjepanom Radićem, kojemu je 10. veljače 1919. umro brat Antun, pa istupa u ime stranke u dvorani zagrebačke streljane u Tuškancu 3. veljače 1919.,<sup>25</sup> da bi već 25. ožujka iste godine bio uhićen kao potpredsjednik Hrvatske pučke seljačke stranke.<sup>26</sup>

Zbog dugotrajnog zatvaranja Stjepana Radića tijekom 1919. i 1920. Predavec obavljao nužne poslove za stranku i ujedno pomaže Radićevoj obitelji u rješavanju praktičnih životnih problema. Predavec je svakako jedan od inicijatora proglašenja Predsjedništva stranke od 2. kolovoza 1920. koji su uz njega potpisali i dr. Maček i dr. Lj. Kežman da su "... i politika i gospodarstvo i prosvjeta u seljačkoj stranci jedna nedjeljiva stvar", pa s ovim programom stranka nastupa i u predizbornoj borbi za izbor poslanika za Ustavotvornu skupštinu; izbori su održani 28. studenoga 1920. i na njima je Hrvatska pučka

---

<sup>22</sup> Predavec je kupio u Dugom Selu zapušten seoski posjed od šest jutara, te ga je koristeći mogućnost osnivanja uzornih gospodarstava ubrzo preuređio u dobro vođeno imanje.

<sup>23</sup> Krešimir De v e č i ć, *Josip Predavec, Evolucija*, 1933, 384. Budući da je za čitavo vrijeme rata Predavec bio na listi službenika Hrvatsko-slavonskoga gospodarskog društva, to je grof Miroslav Kulmer kao predsjednik izvijestio na sjednici društva 18. V. 1916. o Predavčevu odlikovanju (PAZ, Zbirka isprava 26/07 – zapisnik godišnje skupštine).

<sup>24</sup> AH, Praštediona, 1069 – Zapisnik upravnog odbora Gospodarskog društva 24. IV. 1919.

<sup>25</sup> Rudolf Horvat, *Hrvatska na mučilištu, Zageb 1942*, 67.

<sup>26</sup> Predavec je uhićen u Ljubljani, gdje se trebao sastati s dr. Ljudevitom Kežmanom kako bi mirovnoj konferenciji u Parizu predali memorandum Hrvatske pučke seljačke stranke sa zahtjevom da se pozivom na Wilsonovih četrnaest točaka poništi akt o ujedinjenju, jer su od 28 onih koji su potpisali ujedinjenje samo osam bili članovi Hrvatskog sabora. Skupljeno je i 157.669 potpisa na molbu ovog sadržaja. Zbog nedostatka dokaza Predavec je pušten na slobodu, ali mu je ograničeno kretanje izvan Dugog Sela. (Bosiljka Janjatović, *Progoni triju političkih grupacija u Hrvatskoj (1918-1921)*, *Historijski zbornik*, 45, 1992, 92.

seljačka stranka dobila 230.590 glasova i 50 mandata.<sup>27</sup> Predavec je 23. listopada 1920. u Zagrebačkoj pivovari pročitao i izborni proglas zatvorenog Stjepana Radića, te je i nosilac liste za Zagrebačku županiju. Poslije izbora on zajedno s dr. Rudolfom Horvatom, dr. Jurjem Krnjevićem, Dragutinom Kovačevićem i Matom Jagatićem odlazi u Beograd da bi izvidio mogućnost suradnje s drugim blokovima u Ustavotvornoj skupštini. Radićevci inzistiraju na tome da se ne polaže zakletva kralju i da se skupština ne može raspustiti odlukom kralja, što radikali odbijaju, pa su trosatni razgovori sa Stojanom Protićem završili negativno i Predavčeva se grupa vratila u Zagreb odlučivši bojkotirati rad skupštine.<sup>28</sup>

Predavec je sudjelovao i kod sastava Memoranduma regentu Aleksandru 11. veljače 1921. sastavljajući primjere grubog kršenja zakona u Hrvatskoj od strane režimskih ljudi,<sup>29</sup> a nesumnjivo je da je radio i na Ustavu Hrvatske republikanske seljačke stranke (HRSS), – koji je 8. svibnja 1921. verificiran i od naroda s oduševljenjem prihvaćen na velikoj narodnoj skupštini u Koprivnici.<sup>30</sup> Uskoro zatim Radić je zatvoren zbog veleizdaje, pa Predavec ponovno izgara na poslovima stranke, objavljujući i potpisujući punim imenom svoje članke u *Slobodnom domu*. Mnogo putuje, izložen je često maltretiranju od strane žandara i kotarskih predstavnika, što je samo jačalo želju za suverenitetom hrvatskog naroda, pogotovo stoga što i Svetožar Pribićević u tom vremenu još inzistira na jedinstvu troimenog naroda.<sup>31</sup> Predavec uviđa i potrebu stranke da ima svoju centralu u središtu Zagreba, pa i započinje s velikom akcijom za izgradnju ili kupnju posebne zgrade Hrvatskoga seljačkog doma, što je i uspjelo 1924. kupnjom Prpićeve (Vranicanijeve) palače na Zrinjvcu, pa je bilo moguće proširiti i popuniti rad stranke novim sadržajima.<sup>32</sup>

Poseban je doprinos Predavca u pripremama materijala Hrvatske republikanske seljačke stranke za konferenciju u Genovi, gdje su se prvi put poslije rata trebali sastati pobijeđeni i pobjednici. Na petnaestoj sjednici zastupničke većine banske Hrvatske 25. veljače 1922. Predavec je pročitao zaključke za konferenciju, spomenuvši pritom i svoje dojmove s puta po Dalmaciji, Bosni i Hercegovini. On je predložio da se u obliku poslanice pošalje memorandum i američkim Hrvatima te da ih obavijeste o stanju u zemlji.<sup>33</sup>

<sup>27</sup> Slobodni dom, 22, 4. VIII. 1920. – Seljačka politika, seljačko gospodarstvo i seljačka prosvjeta. Ova parola je prvi put izbačena 1910.

<sup>28</sup> Jutarnji list, 3194, 18. XII. 1920. – Joe Matošić, Konferencija i dojam Radićevih delegata u Beogradu. Pismo iz Beograda, Epoha, 1920, 576 – (PJ). Što vele Radićevci?

<sup>29</sup> PAZ, Radić, 904, 41.

<sup>30</sup> Zvonimir Kulundžić, Stjepan Radić i njegov republikanski ustav, Zagreb 1992, 2. izd., 138. U ustavu ima dijelova koji govore o imovnim općinama, zemljišnim zajednicama, seljačkim proizvodima i nabavljačkim zadrugama, a to je područje na kojem je Predavec bio stručnjak.

<sup>31</sup> Slobodni dom, 1921, 10. – P. J., Seljačke zabave i 1921, 19. – P. J., Khuenovsko pašovanje u Donjem Miholjcu. U Miholjcu je dosta svojih pristaša imao dr. Franjo Poljak s kojim se Predavec sukobio još za vrijeme rada u Hrvatsko-slavonskom gospodarskom društvu.

<sup>32</sup> Slobodni dom, 1921, 23. – P. J., Hrvatski seljački dom.

<sup>33</sup> Predavec je u veljači 1922. posjetio Dubrovnik, Brgat, Zvečovicu, Martiniće, Grudu i još neka mjesta, te je opravdavao Radićevo bojkotiranje Narodne skupštine (Franko Mirošević, Počelo je 1918... Južna Dalmacija 1918-1929, Zagreb 1992, 98). Posjetio je Mostar, gdje mu je poručeno od radikala da su Bosna i Hercegovina srpske, te da se Hrvatski blok ne smije miješati u ovo područje (Domovina, 16, 25. II. 1922. –

Na izborima 18. ožujka 1923. Radićeva stranka je dobila već 70 mandata, kandidirajući se i u Bosni i Hercegovini, i na ovom području se osobito angažirao Predavec.<sup>34</sup>

Na sjednici Glavnog odbora HRSS 1. srpnja 1923. Predavec je zajedno s Mačekom, Dragutinom Kovačevićem i Jurom Valečićem iz Purgarije pod Okićem potvrđen za potpredsjednika stranke. Predavši 68 zastupničkih punomoćja Narodnoj skupštini Predavec je u ožujku 1924. otputovao u Beč k Radiću po nove upute te je 1. svibnja 1924. upućen proglas "Narodu hrvatskomu i svoj slavenskoj i neslavenskoj seljačkoj i radničkoj braći u Hrvatskoj i ostaloj Jugoslaviji" u kojem se navodi da se hrvatsko pitanje može najpotpunije riješiti poštenim sporazumom sa srpskim narodom. Ovaj Radićev proglas odiše žestinom koju je u njega vjerojatno unio Predavec, pa je to možda i potaknulo kralja Aleksandra da 21. svibnja 1924. makne Davidovića i reaktivira Pašić-Pribičeviću vladu.<sup>35</sup> U lipnju 1924. Predavca ponovno susrećemo u Dubrovniku gdje opravdava Radićev postupak učlanjenja HRSS u Seljačku internacionalu u Moskvi.<sup>36</sup> Na tim zborovima Predavec, za razliku od Stjepana Buića, ističe mogućnost sporazuma sa Srbima koji se moraju odreći svoje hegemonije i poriče da Radić svojim postupkom u Rusiji želi zemlju uvesti u komunizam, te je izgleda upravo ovaj njegov boravak u Južnoj Dalmaciji ojačao poziciju Radića u Dubrovačkoj oblasti stvorivši "čvrstu zgradu duha, ideja i osjećaja".<sup>37</sup>

Sredinom kolovoza 1924. S. Radić se vratio u Zagreb, i jer je izgledalo da je proces podjele zemlje na oblasti zaustavljen, dr. Maček i Predavec započeli su u Beogradu pregovore za Radićev ulazak u vladu. Međutim kralj je zaključio da su popuštanja vodstva HRSS-e premalena, pa je primjenom Zakona o zaštiti države na HRSS omogućeno početkom 1925. zatvaranje gotovo čitavog vodstva stranke. Bio je zatvoren i Predavec, i na prvom saslušanju u Okružnom stolu u Zagrebu 7. siječnja 1925. sudac ga je teretio što je na sjednici 14. kolovoza 1924. branio Radićev postupak učlanjenja HRSS u Seljačku internacionalu, optužujući ga za komunizam. Iz ovog saslušanja se vidi da je Predavec bio zatvoren i 1921. zbog izjave u Zelini da mladići ne trebaju ići u vojsku, jer će se ionako država "razbiti" te 20. veljače 1923. osumnjičen da je počeo stvarati "bojne odrede". Predavec je odbijao odgovoriti sucu, a njegovo hapšenje stvorilo je predrevolucionarnu situaciju na dugoselskom području uoči izbora 8. veljače 1925, pa je na zahtjev kotarskog načelnika dr. A. Pajnića poslan u Dugo Selo čitav vod vojnika.<sup>38</sup>

Predavec je usprkos teroru bio izabran u kotaru Dugo Selo 1925. za narodnog poslanika, ali nije mogao doći na izvanredni saziv Narodne skupštine 7. ožujka 1925, jer

---

Samo je jedno jedino rješenje gospodine Predavče). Zaključci sastanka 25. II. 1922. su sačuvani u Povijesnom arhivu Zagreba (fond Radić, 904/44), a mislim da je za ovu konferenciju preveden i program Radićeve stranke iz hrvatskog izdanja a koji nosi nazvi "Grundlehre oder Programm der kroatischen republikanischen Bauernpartei" (1922) i koji je sačuvan u biblioteci Povijesnog arhiva Zagreba pod sig. 808-A.

<sup>34</sup> Ivan Kordić ga je susreo 1923. u Lašvi, te ga naziva pioninom Hrvatskog seljačkog pokreta (Hrvatski dnevnik, 68, 31. VII. 1936 – Ivan Kordić, Josip Predavec u Bosni).

<sup>35</sup> Krizman, Korespondencija S. Radića, n. dj., II, 93 i d.

<sup>36</sup> Mirošević, n. dj., 137-8.

<sup>37</sup> Isto, 138.

<sup>38</sup> Krizman, II, 95 i 98; Arhiv Instituta za suvremenu povijest u Zagrebu (AIZSP), zbirka sudovi 7/11 i 11/56, te zbirka XXIII/110, kut 5.



se još nalazio u redarstvenoj kasarni u Vlaškoj ulici 74 u Zagrebu, a bio je oslobođen onda kada je Okružni sud odbacio prijedlog zagrebačkoga Državnog nadodvjetništva da pokrene krivični postupak protiv vodstva Hrvatske republikanske seljačke stranke izjavom da Radićeva stranka nakon upisa u Internacionalu nije promijenila svoj program niti ga je pokušala uskladiti s komunističkom ideologijom. Ponovno je započelo pregovaranje između Beograda i vodstva Radićeve stranke, pa je nakon što je Stjepan Radić priznao monarhiju osnovana 18. srpnja 1925. nova vlada u kojoj su radićevci dobili nekoliko ministarskih stolica, pa je u tom procesu i Pavle Radić, nećak Stjepana Radića a vjenčani kum Predavčev, preuzeo 17. studenog 1925. Ministarstvo agrarne reforme. Problem agrarne reforme nije u staroj Jugoslaviji rješavan u korist naroda, već je agrarna reforma služila kao sredstvo političkog pritiska i način izmjene demografske strukture u Slavoniji i Srijemu. Pavle Radić za vrijeme svog kratkog mandata nije uspio na tom polju učiniti ono što je trebalo, jer su mu činovnici u Ministarstvu pružali stalan otpor umjesto suradnje. Pa i postavljanje Josipa Predavca u Agrarnu komisiju za Dalmaciju, u koju su ušli i bivši veliki župan Rako Stojanov i don Petar Ćirilić, dočekano je od radikala krajnje neprijateljski.<sup>39</sup> Kao predsjednik Agrarne komisije Predavec je izradio prijedlog Zakona za likvidaciju agrarnih odnosa u Dalmaciji s obrazloženjem, ali je Zakon naišao u Narodnoj skupštini na žestoko protivljenje radikala. Ovaj je prijedlog s malim preinakama ipak uzakonjen 1930. na prijedlog dr. Stanka Šibenika, tadanjeg ministra poljoprivrede.<sup>40</sup>

I uoči parlamentarnih izbora 11. rujna 1927. Predavec je bio aktivan, pa je već krajem lipnja i u srpnju govorio na skupštinama Hrvatske seljačke stranke (HSS) u Dubrovniku, Metkoviću, Opuzenu, Makarskoj i Splitu pretkazujući pobjedu usprkos "... protivnicima i odmetnicima".<sup>41</sup> No izabran je za poslanika dakako u dugoselskom kotaru, gdje je bilo područje njegova najintenzivnijeg djelovanja kao gospodarskog stručnjaka.

#### 4.

*Predavčev rad na razvoju seljačkog zadrugarstva.* Predavec se uvijek deklarirao kao stručnjak za zadrugarstvo, smatrajući da je to najbolji oblik stvaranja jakih privrednih organizacija preko kojih je moguće ujediniti sitni kapital hrvatskih seljaka sa svrhom unapređenja seljačkoga gospodarstva. Poslije propasti gospodarske i prosvjetne zadruge "Dom", u kojoj je Predavec bio tajnik do odlaska na frontu, imajući upisano deset udjela,<sup>42</sup> i ostavši nakon povratka iz rata bez revizorskog mjesta u Hrvatsko-slavonskom

<sup>39</sup> Jug, 53, 11. XII. 1925. – Šiško, Magarac u agrarnoj komisiji. Isti je tekst objavljen i u Srpskom kolu, 1925, 49.

<sup>40</sup> J. Predavec, Selo i seljaci, Zagreb 1933, 115 i 134. Upravo radi ovog posla Predavec je posjetio u veljači 1926. dubrovačko i korčulansko područje, a 13. i 14. ožujka i splitsko, te je obećao narodu optimalno rješenje agrarnog pitanja, što dakako nije mogao ispuniti (F. Mirošević, n. dj., 168-9).

<sup>41</sup> Isto, 199.

<sup>42</sup> PAZ, zbirka društvenih tvrtki, 7/1913 – Dom. Osnivačkoj skupštini Doma, 12. V. 1913. predsjedao je Radić, a skupština se održala u Petrinjskoj 28, gdje se nalazila i Hrvatska seljačka pučka tiskara. Najviše udjela imao je u doba osnivanja Doma uplaćeno Karlo Čedić iz Novske (20) i dr. V. Maček iz Zeline (17), te Juraj Valečić iz Purgarije (17). Zbog odlaska gotovo svih članova ravnateljstva u rat, za zadrugu podnosi izvještaje sam Stjepan Radić, te zbog preopterećenosti poslovima u Slavenskoj knjižari, Hrvatskoj seljačkoj

gospodarskom društvu, Predavec osniva u Dugom Selu gospodarsko-prosvjetnu zadrugu "Selo" koja je trebala biti i praktična škola za seoske gospodare i domaćice, a njegovo uzorno gospodarstvo, koje je imalo taj status od 1912. godine, pružalo je mogućnost zorne obuke. Predavec je bio ravnatelj "Sela" te je organizirao tečajeve za blagajnike drugih seljačkih zadruga, a pokušao je nabaviti i novac za kupnju poljoprivrednih strojeva, u čemu je zbog nepostojanja seljačke banke nailazio na nepremostive zapreke.<sup>43</sup> Dakako da se Predavec prilikom agitiranja za zadrugarstvo vezano uz Radićevu stranku stalno susretao s vrlo snažnom organizacijom Hrvatsko-slavonskoga gospodarskog društva (HSGD) kao središnje zadruge koja je raspolagala velikim administrativnim tijelom i dosta velikim novčanim sredstvima, osobito kada je dr. Franjo Poljak u proljeće 1919. postao ministar agrarne reforme te je kao glavni tajnik društva sve više usmjeravao rad društva prema području Srbije. Na glavnoj godišnjoj skupštini HSGD-a 30. svibnja 1921, na koju su došli i Stjepan i Pavle Radić i Josip Predavec, oni upozoravaju da ovakav rad slabi središnjicu. Predavec upozorava na preveliku ulogu glavnog tajnika u svim poslovima i kritizira što su na glavnu skupštinu pozvani predstavnici gotovo svih zadruga s područja Banije (Banovine) i Srbije, a nisu pozvani predstavnici zadruge Topolovac kod Siska, iako se radi o staroj zadrugi. Predavec je rekao da se i u stručno glasilo društva *Gospodarski list* uvlači politika te da nikako nije u redu što tajnik društva Vladimir Vukmir u posebnoj brošurici kritizira osnivanje Radićeva Hrvatskog seljačkog doma. Predavec prigovara i što Središnja privredna i zadružna banka d. d. i s njom povezana Prva hrvatska štedionica uskraćuju kredit tražiocima iz Hrvatske koji su članovi Društva, pa je nakon burne diskusije u kojoj je sudjelovao i S. Radić došlo do izlaska radićevaca iz društva.<sup>44</sup>

Ovaj razlaz imao je i praktičnih posljedica, jer je Josip Predavec zajedno s Pavlom Radićem, a po dogovoru sa Stjepanom Radićem, započeo s osnivanjem više ustanova zadružnog tipa, dijeleći na posebne ustanove ono što je 1913. godine bilo stavljeno u zadatak gospodarsko-prosvjetnoj zadrugi "Dom". Svaka od tih zadruga ima svoju zadaću i svoju povijest, što je ukratko obrađeno u posebnom radu.<sup>45</sup> Stoga ovdje u najsažetijem obliku navodim samo osnovne podatke.

---

pučkoj tiskari i poslovima oko uređivanja seljačkih novina Dom ne podnosi pravovremeno izvještaje Sudbenom stolu kao privrednom sudu, te zbog toga biva globljen.

<sup>43</sup> Jugoslovenski Lloyd, 53, 3. III. 1929. – Ivan Malinar, Na posljednjoj stranici.

<sup>44</sup> PAZ, Zb. 26/07 – Hrvatsko-slavonsko gospodarsko društvo, zapisnik redovne glavne skupštine 30. V. 1921. u velikoj saborskoj dvorani. Nakon ove žestoke diskusije nije ništa zaključeno, ali je vodstvu HSGD-a – upravo zbog sastava pozvanih skupštinarina – bilo omogućeno da izmijeni pravila društva kojima je rad društva proširen i sadržajno i prostorno u tolikoj mjeri da to više i nije bilo Hrvatsko-slavonsko društvo. To je omogućilo da se sredstva društva prelijevaju izvan Hrvatske. Povećan je i broj članova Upravnog odbora od 16 na 24, i u tom povećanom broju krihi su se uglavnom pristaše Pribičevića, koji se u tom vremenu zalaže za centralizam i unitarizam. Iz zapisnika glavne godišnje skupštine 27. VII. 1922. vidi se da je društvo pročistilo svoje redove te da su ispali gotovo svi plemići sjeverozapadne Hrvatske, a 26. VI. 1922. brisani su i Josip Predavec iz Rugvice, Stjepan Radić iz Zagreba, Pavle Radić iz Trebarjeva, dr. Svetomir Korporić iz Zagreba, a uskoro zatim i Vladimir Vranicany iz Laduča i Ljubo Babić Gjaljski iz Gredica (v. M. Kolar-Dimitrijević, Hrvatsko-slavonsko gospodarsko društvo kao središnja zadruga (1907-1925), Povijesni prilozi, 11, 1992, 273- 6).

<sup>45</sup> Rad zadruga s gospodarskom zadaćom obradila sam u posebnom radu pod naslovom "Slom gospodarskih zavoda Radićeve seljačke stranke ili politička likvidacija potpredsjednika Josipa Predavca 1930. godine" (Časopis za suvremenu povijest, 1993, 2-3, u pripremi za štampu).

"Hrvatski seljački dom" izradio je svoja pravila 25. svibnja 1921. te ovaj datum upozorava na vezu s izlaskom radićevaca iz Hrvatsko-slavonskoga gospodarskog društva. U 1924. je kupljena Vranicanijeva palača na Akademičkom trgu 12, a Predavec je sve do 1929. bio u ravnateljstvu doma.

"Glavna zadruga hrvatskih seljačkih gospodarskih zadruga" djeluje kao centrala Radićevih seljačkih zadruga od kolovoza 1921. do 30. prosinca 1928, kada je pridružena "Hrvatskoj seljačkoj zadružnoj banci" (Selo-banci). I ovdje je Predavec bio u ravnateljstvu, a 1926. godine je bio i glavni ravnatelj. Glavna zadruga bavila se svim poslovima kao i Hrvatsko-slavonsko gospodarsko društvo, ali samo na području Hrvatske te Bosne i Hercegovine.

Osiguravajuća zadruga "Providnost" djeluje od studenog 1921. do svibnja 1929. godine. Iako Predavec nije bio ravnatelj ove zadruge, on ima na njezin rad preko "Glavne zadruge" i "Selo-banke" znatan utjecaj.

"Hrvatska seljačka zadružna banka" (Selo-banka) osnovana je 8. veljače 1923. i ima središnje značenje u radu svih gospodarskih akcija Radićeve stranke, a djeluje do jeseni 1929. godine.

Josip Predavec je nedvojbeno bio vodeća osoba u svim tim ustanovama. On je njima upravljao kao kartelom, prebacujući potrebna sredstva iz jedne zadruge u drugu te je na taj način prikrivao kroničnu nestašicu novca do koje je došlo, jer Narodna banka d.d. kao privilegirana državna banka, a niti Državna hipotekarna banka, nisu htjele uopće raditi s Radićevim gospodarskim institucijama. Zbog toga već u vrijeme kreditne krize 1925. godine ove institucije nemaju poslovnog kapitala. Kako bi spasio ove – za hrvatsko seljaštvo tako važne ustanove koje su mu budile nadu u bolji život, Predavec nabavlja poslovni kapital preko Prve hrvatske štedionice, odnosno njezina predsjednika grofa Miroslava Kulmera. Naime Predavec je Kulmeru učinio veliku uslugu izvijestivši kao član likvidacijskog odbora Hrvatsko-slavonskoga gospodarskog društva da grof Kulmer nije kriv za loše poslovanje društva, jer su financijski manjkovi načinjeni preko poduzeća koja su osnovana kao afilijacije društva čije naloge nije potpisivao Kulmer, već dr. Poljak. To su "Ratar", "Plug" i "Zrno" vezani financijski uz "Središnju privrednu i zadružnu banku", koja je podizala kredite kod Narodne banke zalažući i imovinu Gospodarskog društva.<sup>46</sup> Kao protuuslugu Kulmer je kao predsjednik Prve hrvatske štedionice posredovao u upravnom odboru da Prva hrvatska štedionica bude posrednik kod sklapanja ugovora između "Glavne zadruge..." i "Slavonije d.d." te da "Glavna zadruga" dobije uime provizije za poslove parcelacije Festetićeva imanja u Međimurju 6,600.000 dinara, što je bio poslovni kapital Radićevih gospodarskih ustanova sve do 1929. godine.

Spretnim manipulacijama Josip Predavec je uspio održati ove institucije sve do jeseni 1928. godine, iako poslije 1925. u njih nije dotekao nikakav kapital, a sve dublja

<sup>46</sup> U svojem Izvještaju Predavec je naveo da je zagrebačko redarstvo dobilo iz Beograda nalog da se uhiti grof Kulmer ukoliko ne pristane na nagodbu s Narodnom bankom, kojom im prepušta i zgradu Gospodarskog društva na Sveučilišnom trgu br. 4 i ne jamči za ostale dugove. Kulmer se prihvatio jamstva za provedbu likvidacije, te je tako spasio čast i ime, ali je znatno opteretio svoju imovinu hipotekom i obvezama i tako izgubio status jednog od najbogatijih ljudi Zagreba usprkos dugogodišnjoj vjernoj službi južnoslavenskoj ideji (AH, Prva hrvatska štedionica, svež. 154 – koncept Predavca bez datuma.).

i oštrija agrarna kriza činila je zadrugare sve insolventnijima i nesposobnijima za upuštanje u nove investicije. Potreba za jeftinim kreditom postaje sve izraženija na selu u Hrvatskoj, budući da se agrarna kriza odražava i na poslovanju lokalnih štedionica i banaka koje su u stanju davati samo kratkoročne kredite uz vrlo visoke kamate, nalazeći se i same na rubu prosperiteta. Nakon proglašenja šestosiječanjske diktature vlada više nema nikakvog obzira prema gospodarskim institucijama Hrvatske seljačke stranke, pa političkim sredstvima djeluje na njihov rasap. Ipak ovaj raspad nije bio brz i traje čitavu godinu nakon zabrana rada Radićeve stranke, a kod Seljačke sloge i dulje, to jest do donošenja njihove vlastite odluke da obustave rad. Pa i list *Dom* izlazi čitavu 1929. godinu i u njemu Predavec objavljuje te godine 28 stručnih i informativnih članaka, pišući da je seljačko gospodarstvo osnova narodne privrede zemlje te se zalaže za dobivanje jeftinog kredita.<sup>47</sup>

Predavec ni 1929. nije vjerovao da je kralj napustio demokratsku vladavinu i da se odlučio da svim nedemokratskim sredstvima uništi ne samo političke već i gospodarske inicijative Hrvata. Naime, nekoliko tjedana poslije proglašenja šestosiječanjske diktature Predavec je najavio osnivanje Zavoda za istraživanje rentabiliteta i za organizaciju seljačkih gospodarstava po uzoru Švicarske i Čehoslovačke pod imenom "Gospodar". Ovu najavu je odmah napao veoma oštro Ivan Malinar koji otvoreno piše: "Ne smije se dozvoliti da bivše stranke, kad su im raspuštene organizacije, uspostavljaju svoje političke organizacije pod plaštom zadrugarstva i seljačkog gospodarstva", te poziva seljake da obračunaju s Predavcem, koji ih je prevario pokupivši od njih novac za osnivanje zadružnih ustanova.<sup>48</sup> Malinar naziva Predavca "Hrvatski Mussolini" aludirajući na pedantnu i strogu narav Predavca, ali je to ustvari bila i neke vrste inicijativa za atentat na Predavca, koji je 1933. i izvršio Tomo Košćec kada mu je imanju zaprijetila dražba.

"Gospodar" je zapravo preteča Zavoda za proučavanje seljačkoga gospodarstva koji je organizirao dr. Rudolf Bičanić u vrijeme Banovine Hrvatske, a na njegovim osnovama počiva i Gospodarska sloga iz 1935. godine. Predavec je inicirao osnivanje "Gospodara" na sastanku Seljačke sloge 23. veljače 1929. On je izradio osnovu koju su pozitivno ocijenili Artur Machnik, Rudolf Galjer, inž. Slavoljub Dubić, hrvatski gospodarski stručnjaci za poljoprivredu te slovenski agronom A. Jamnik iz Ljubljane.<sup>49</sup> "Gospodar" je imao zadaću da po uzoru na švicarski Bauernsekretariat dr. Laura i čehoslovački Zemledelsky Ustav ušetnicko-sprovedny (Gospodarski knjigovodstveni i gospodarsko-upravni zavod) dr. Brdlike pomaže naprednim gospodarima da stvore racionalno seljačko gospodarstvo na knjigovodstvenim osnovama i uz upotrebu najsvremenije stručne literature. Međutim u osnovu "Gospodara" Predavec je ubacio i zadatak vođenja statistike i praćenja provedbe agrarne reforme povezane s kolonizaci-

<sup>47</sup> Nekoliko članaka objavio je i u Slobodnom glasu, koji je trebao nadomjestiti zabranjeni Narodni val.

<sup>48</sup> Jugoslovenski Lloyd, 48, 26. II. 1929. – I. Malinar, Naše zadrugarstvo. Povodom osnivanja Zavoda za proučavanje seoskih gospodarstava i 53, 3. III. 1929. – Ivan Malinar, Na posljednjoj stranici. G. Josip Predavec i hrvatsko zadrugarstvo.

<sup>49</sup> Dom, 13, 6. III. 1929. – J. Predavec, Odjek "Gospodara". Dubić je u to vrijeme već predavao u Oblasnoj srednjoj gospodarskoj školi u Križevcima, i na Predavčev poticaj napisao je brošuru "Gospodarsko računovodstvo za seljake i ostale male posjednike". Obitelj Dubić iz Peteranca kraj Koprivnice i Josip Predavec dugo su godina bili prijatelji. Isto, Slobodni glas, 1929, 35.

jom.<sup>50</sup> To je bilo ono što beogradska vlada nikako nije htjela, jer je ovim načinom sustavno mijenjala nacionalnu strukturu čitavih područja i odatle tako žestok napad na samu ideju, a onda i na Predavca. Na glavnoj skupštini Seljačke sloge 7. travnja 1929. u prostorijama Gospodarskog šumarskog fakulteta izabrano je u ravnateljstvo "Gospodara" 25 članova, većinom seljaka iz čitave Hrvatske. Međutim po svemu se čini da je vodstvo Seljačke sloge u tom vremenu mislilo da će moći i dalje raditi ako izbjegava provokativne istupe, pa s uvodnim izlaganjem na ovom skupu nije istupio Predavec, kojega je zbog Zagrebačke oblasti vlast imala na listi onih koje treba udaljiti iz javnog života, već inž. Stjepan Poštić, upravitelj Zavoda za gospodarsku upravu. Na ovom sastanku je zaključeno da "Gospodar" počne djelovati prvog srpnja 1929, ali nisam uspjela ustanoviti da je akcija okupljanja zainteresiranih seljaka nastavljena niti da je "Gospodar" ikada počeo s radom.<sup>51</sup>

Krajem 1929. Predavec je bio pritvoren zbog "privrednog kriminala", tj. zbog načina poslovanja u zadružnim gospodarskim ustanovama Radićeve stranke.<sup>52</sup> Nakon dugotrajnog i nedemokratskog suđenja Predavec je bio osuđen na dvije i pol godine zatvora i na tri godine gubitka građanskih prava, na globu od pet tisuća dinara i na plaćanje svih troškova sudskog i advokatskog postupka. Kazna je bila još dva puta produžavana. Jednom s razlogom da je Predavec rekao 8. rujna 1929. u Dugom Selu da kralj nije trebao raspustiti Narodnu skupštinu i 1932. u Bjelovaru zbog uvrede suda.<sup>53</sup> U ovom suđenju Predavec je izgubio i veliki dio svoje imovine, jer je njegova ekonomija "Zlatibor" koja je imala vrijednost od 1,300.000 dinara rasprodana na dražbi ispod cijene, a šteta koju je Predavec svojim "radom" nanio zadrugarima iskazivana je s 18.000.000 dinara, pa je tako na njega bačena neizbrisiva ljaga, za što su se pobrinuli dr. Mijo Radošević i njemu slični.<sup>54</sup> Dakako da je Josip Predavec bio ovim suđenjem strašno pogođen, utoliko više što je štampa opozicije bila plijenjena, a vladina štampa koja je utjecala na javno mnijenje prikazivala ga je privrednim kriminalcem koji je opljačkao vlastiti narod.<sup>55</sup>

<sup>50</sup> Dom, 12, 27. II. 1929. – J. Predavec, Da li se seljacima izplaćuje gospodarenje? Zašto je osnovan "Gospodar"? (Isto i Seljačka prosvjeta, 1929, 35-53).

<sup>51</sup> Dom, 23, 24. IV. 1929. – J. Predavec, Kad će Gospodar početi sa svojim djelovanjem.

<sup>52</sup> Ovo suđenje je detaljno opisano u radu M. Kolar-Dimitrijević, Slom gospodarskih zavod, n. dj.

<sup>53</sup> Bosiljka Janjatović, Prilog o progonima hrvatskih političara u Zagrebu u vrijeme Karadževićeve šestojanuarske diktature, Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta u Zagrebu, 26, 1993 (U štampi). Autorici zahvaljujem za pruženu informaciju.

<sup>54</sup> Ovaj zagrebački advokat, koji je od komunista prišao socijaldemokratima, a onda radikalima, bio je na suđenju advokat optužbe i radio je zajedno s državnim nadodvjetnikom, napisavši nakon završetka procesa knjigu "Prevara i politika" /Zagreb, s. a. /, u kojoj je pored presude objavio i svoje mišljenje o Predavcu.

<sup>55</sup> Kako bi se onemogućilo Predavcu da se javno brani u štampi, on je pola godine prije suđenja stavljen u istražni zatvor, pa je njegov članak "Tko je upropastio novac seljačkih dioničara u Hrvatskoj seljačkoj zadrudnoj banci?" (Dom, 1929, 52, str. 3-4) jedini njegov članak na tu temu, napisan neposredno prije uhićenja.

5.

*Josip Predavec i rad u samoupravnim ustanovama Zagrebačke oblasti.* Četiri godine je kralj Aleksandar oklijevao s raspisivanjem izbora za oblasne skupštine u 33 oblasti, pa i to je učinio vrlo nerado pod pritiskom neriješenih gospodarskih problema u pojedinim područjima i sve jačeg nezadovoljstva naroda centralizacijom. Ujedno se raspisivanjem ovih izbora htio pred svjetskom javnošću iskazati kao pristaša dalje demokratizacije Kraljevine SHS. Međutim dogodilo se ono što kralj nije priželjkivao, a to je da su u zagrebačkoj Oblasnoj skupštini gotovo svi zastupnici bili izabrani s liste Hrvatske seljačke stranke pa je to omogućilo Stjepanu Radiću da stane na čelo Oblasnog odbora i da sa svojim najvjernijim suradnicima pokuša u sjeverozapadnoj Hrvatskoj voditi narodnu politiku na gospodarskom, socijalnom, prosvjetnom, kulturnom i građevinarskom polju. U krug najvjernijih Radićevih suradnika treba ubrojiti Josipa Predavca, koji je, uoči izbora 23. siječnja 1927. godine, održao osam predizbornih skupština dobivši u dugoselskom kotaru 3271 glas.<sup>56</sup> Predavec je bio suradnik Stjepana Radića, ali je imao i mnogo vlastitih ideja, pa mislim da nećemo pogriješiti ako ga nazovemo gospodarskim ideologom Hrvatske seljačke stranke. S. Radić je još 1923. rekao da se narodu može najviše pomoći radom u općinskom vijeću, u upravnom županijskom odboru i u državnom saboru,<sup>57</sup> a rad u oblasnim samoupravama, pod koji su trebale potpasti i općine, trebao je omogućiti praktičnu pomoć narodu u njegovim nevoljama u koje je zapao tijekom deset godina potpune nebrige centralističke države za njegove osnovne životne probleme. Preko Oblasnog odbora u kojem je Josip Predavec bio predstojnik Odjela za narodno gospodarstvo, a od 7. rujna 1928. i predsjednik Odbora započelo se s provođenjem dugo godina nastajućih ideja, pri čemu je primat dan onome što je narodu u Zagrebačkoj oblasti bilo najpotrebnije, a to je neposredna pomoć hrvatskom seljaku. Budući da je beogradska vlada za početni rad samouprave u Zagrebu dala svega 200.000 dinara, zagrebačka Oblasna skupština iskoristila je zakonske mogućnosti i propisala porez i prirez koji su opterećivali ponajviše bogate građane Zagreba. Otpor tim porezima izražavao se na razne načine, ali ponajviše prikriveno traženjem da se grad Zagreb izdvoji iz Zagrebačke oblasti i da poput Beograda bude posebno tijelo izvan oblasti. Oblasni odbor na čelu sa S. Radićem dokazao je neopravdanost tog zahtjeva te je nastavio s realizacijom zaključaka donesenih u Oblasnoj skupštini Zagrebačke oblasti u čemu je – usprkos negativnu odnosu centralnih beogradskih vlasti – bilo zajedničkih rezultata. Započele su se graditi i popravljati ceste, mostovi, škole, uređivati korita potoka, a osobita pažnja je posvećena unapređivanju poljoprivrede i stočarstva.<sup>58</sup> Josip Predavec je izradio Uredbu o oblasnim agronomima i Uredbu o oblasnom fondu za unapređenje stočarstva te započeo s borbom protiv metiljavosti stoke, koja je uništavala stočarstvo na ovom području. Posebnu pažnju posvetio je Predavec prosvječivanju seljaka, pa je organizirao više gospodarskih tečajeva, prcuzevši u svoj djelokrug i

<sup>56</sup> AIZSP, XXIII, 353. Predavec je upozorio na zasluge radićevaca dok su bili u vladi, kada je snižena izvozna carina na žito, maknuti neki činovnici koji su radili protiv naroda, podijeljen besplatano distol protiv metiljavosti stoke itd.

<sup>57</sup> S. Radić, *Najjača stranka u Hrvatskoj*, Rijeka 1902, 46.

<sup>58</sup> Planovi i realizacija oblasne samouprave Zagrebačke oblasti u 1927. i 1928. godini može se vidjeti iz zapisnika Oblasne skupštine Zagrebačke oblasti, koje nakon pola stoljeća izdaje Školska knjiga i Arhiv Hrvatske pod nazivom "Radićev sabor" (Zagreb 1993. U tisku). Zapisnike priredila M. Kolar-Dimitrijević.

Križevačku gospodarsku školu, koja 1928. dolazi u nadležnost oblasti. Predavec je zatražio da oblasni agronomi usko surađuju s narodom i da obilaze područje koje im je dodijeljeno te pomažu seljacima savjetom i primjerom. Osnovane su i oblasne "ručne ljekarne" u kojima su se dobivali ne samo besplatno ili jeftino lijekovi za humanu medicinu već i distol za borbu protiv metilja na račun oblasnog proračuna, a preko zagrebačke Oblasne štedionice, koja je trebala biti centralna financijska ustanova samouprava za sve oblasne i općinske samouprave u čitavoj Hrvatskoj, tj. za Zagrebačku, Osječku, Primorsko-krajišku, Splitsku, Dubrovačku i čak Mostarsku oblast.

Budući da je Zakon o oblasnim, kotarskim i općinskim samoupravama iz 1922. dopuštao povezivanje više oblasti radi ostvarivanja nekog općekorisnog zajedničkog cilja, Radić i njegovi suradnici su to iskoristili i pored prosvjetnog, turističkog i kulturnog povezivanja težište povezivanja stavljeno je na *gospodarstvo*. Budući da je ovaj resor samouprave vodio Josip Predavec, dogovori s predstavnicima Osječke, Splitske, Dubrovačke i Mostarske oblasti obavljali su se uglavnom njegovim angažiranjem, a Stjepan Radić je preko Svetozara Pribičevića uključio u ovaj veliki plan i Primorsko-krajišku samoupravu. Ovo udruživanje oblasti na gospodarskom planu, kao i pomaganje jeftinom hranom gladnog pučanstva u Dalmaciji i Hercegovini, vlasti u Beogradu počele su smatrati razbijanjem države, te su tenzije između Beograda i Zagreba sve više jačale, prerastavši polovinom 1928. zbog slanja hrane u Hercegovinu u pravi sukob. Preuzevši Oblasni odbor Zagrebačke oblasti poslije smrti Stjepana Radića Predavec je s povećanom žestinom nastavio ostvarivati Radićeve planove, ne odustajući ni od jednog programa. Tako je 28. i 29. rujna 1928. Predavec predsjedao u Zagrebu na Privrednoj konferenciji oblasti, na koju su došli pored Dubrovačke, Mostarske, Splitske, Primorsko-krajiške, Osječke čak i predstavnici Srijemske i Bihačke samoupravne oblasti. Na njoj su se dalje razrađivali zajednički planovi na gospodarskom polju, koji su bili zacrtani na splitskoj konferenciji 9. travnja 1928. kada je Seljačko-demokratska koalicija u prisutnosti S. Radića i S. Pribičevića trijumfirala nad beogradskom hegemonijom, obrazlažući posebne interese hrvatskih krajeva na gospodarskom planu. Pritom treba naglasiti da se u tim dogovorima nije pomišljalo na razbijanje jugoslavenske države, već na stvaranje četiriju ili pet interesno povezanih cjelina pri čemu se ne bi ni diralo u oblasti.<sup>59</sup> Iz rezolucije zagrebačke konferencije 29. rujna 1928. vidi se da se težilo kooperaciji i organizaciji istoga geopolitičkog i ekonomskog područja, decentralizaciji dotadanje državne organizacije osobito za pitanja šuma, ruda i vodenih snaga te materijalnom ojačanju oblasnih samouprava preuzimanjem bivše zemaljske i županijske imovine, vraćanjem zaklada i veterinarskih fondova koje je preuzeo Beograd.<sup>60</sup> Odbijanje i neprihvatanje svake od tih ideja od centralnog režima sve je više zaoštravalo situaciju, osobito kada je Predavec u jednom intervjuu izjavio da zajednički sa Srbijom može biti samo kralj, a Većeslav Wilder, samostalni demokrat, nadopunio da su beogradski vlastodršci ubili ideju jedinstva.<sup>61</sup> Situacija u Zagrebu je postala sve revolucionarnija,

<sup>59</sup> Mirošević, n. dj., 210.

<sup>60</sup> Narodni val, 231, 6. X. 1928. Za gospodarsku samostalnost Hrvatske. Još neobjelodanjena rezolucija velike privredne konferencije u Zagrebu.

<sup>61</sup> Vreme, 2481, 18. XI. 1928. – Čedomil Mitronović, Kod g. g. Predavca, Augusta Košutića i Vildera. Dakako da Predavcu nisu pomogle izjave da su Srbi i Hrvati "dva sveta, dve prošlosti, dve istorije" (Politika, 7298, 25. VIII. 1928. – Živ. S. Tajstić, Dva sveta g. Predavca).

sve republikanskija, sve teža, a vrhunac u Zagrebačkoj oblasti doseže u vrijeme Trećeg zasjedanja Oblasne skupštine Zagrebačke oblasti kada kralj imenuje artiljerijskog pukovnika Vojina Maksimovića za velikog župana Zagrebačke oblasti, što ovaj nije mogao biti jer je bio vojna osoba i jer nije imao stručne kvalifikacije potrebne za ovu funkciju. Predavec se izjasnio vrlo oštro protiv ovog imenovanja, što je dovelo do raspusta skupštine Zagrebačke oblasti 10. prosinca 1928, a Predavec, koji je dotada od nekih Srba u Beogradu dobro gledan zbog svojih postupaka tijekom prvog svjetskog rata u Srbiji, došao je također na listu onih koje treba izbrisati iz povijesnog sjećanja, u čemu su gotovo potpuno uspjeli, jer je diktatura, a onda i velika svjetska kriza stavila u prvi plan preživljavanje, a osudom zbog zadržanog kriminala 1930. nedovoljno informirani prosječni hrvatski seljak prihvatio je Predavčevu krivnju kao istinu.

## 6.

*Predavec od izlaska s robije do smrti.* Suprotno očekivanjima Predavec nije izašao iz zatvora kao slomljen čovjek. Iako je vodstvo Hrvatske seljačke stranke već 1928. pripalo dr. V. Mačeku, Predavčev potpis na Zagrebačkim punkcijama Seljačko-demokratske koalicije 7. studenog 1932. upućuje na ponovno Predavčevo uključivanje u politički život.<sup>62</sup> Zbog zahtjeva da se država vrati na 1918. kao na polaznu točku s koje mora krenuti pregovaranje za budućnost, policija je krajem siječnja 1933. zatvorila Mačeka i u travnju je osuđen na tri godine zatvora. Čini se po svemu da je Josip Predavec želio preuzeti vodstvo stranke, jer na Cvjetnu nedjelju 1933. prosljeđuje Mačekov proglas sa svojim popratnim dopisom, ističući da je duša naroda hrvatskoga "... duša seljačka, duša mukotrpa i zato besmrtna u očekivanju zore hrvatske narodne slobode"<sup>63</sup>. Predavčeva kuća u Dugom Selu stavljena je pod policijsku pasku, pa je režim odlučio da stane na kraj daljim Predavčevim akcijama na uspostavljanju Hrvatske, videći da je 4. lipnja 1933. Predavca posjetio Većeslav Wilder, a sutradan i dr. Branko Peleš iz Samostalne demokratske stranke, te da slijede posjeti dr. Derviša Hadžiosmana iz Jugoslavenske muslimanske stranke i dvaju engleskih profesora. Predavca je 7. lipnja 1933. posjetio i Josip Matica, ministar šuma i ruda, pa se očito pregovaralo o stanju šumskog bogatstva Hrvatske.<sup>64</sup>

Nije moguće dokazati planirano ubojstvo, ali postoji velika vjerojatnost da je neuravnoteženi Tomo Koščec bio potaknut da zbog dražbe koja je prijetila njegovu posjedu smrtno rani 14. srpnja 1933. Josipa Predavca u njegovu dvorištu.<sup>65</sup> Ne dolazeći svijesti

<sup>62</sup> Iako je punkcije pripremio dr. Ante Trumbić, u drugoj točki je objavljen tekst koji jako podsjeća na Predavca. Naime tu se kaže da je seljaštvo nosilac svake narodne kulture, ekonomskog života, društvene konstrukcije i moralne vrijednosti, a sačinjava i golemu većinu naroda, te da stoga seljaštvo ima biti temelj organizacije našeg sveukupnog života (Ferdo Čulinović, Jugoslavija između dva rata, II, Zagreb 1961, 57).

<sup>63</sup> AIZSP, Leci, 19/881.

<sup>64</sup> AIZSP, zbirka XXI, kut. 50, br. 3405. – policijski izvještaj za Dugo Selo.

<sup>65</sup> Jedinstvo, 29, 15. VII. 1933; Hrvatski list, 1933, 193; Obzor, 1933, 151; Jutarnje novine, 1933, 7706. Zanimljivo je da je nekoliko dana kasnije ubijen i Mirko Neudorfer, disident Hrvatske seljačke stranke, koji je od režima već u siječnju 1932. bio odbačen s ministarske stolice kao isluženi i iskorišteni političar, i da se to dogodilo upravo u vrijeme kolanja proglasa Hrvatske seljačke stranke neka hrvatski seljački narod ne sudjeluje na općinskim izborima (AIZSP, leci, 19/822 i Jedinstvo, 35, 26. VIII. 1933).



Predavec je umro u Zagrebu u Zakladnoj bolnici, a službena je štampa tretirala ovo ubojstvo kao osobnu osvetu. Da se država ipak na neki način osjećala krivom za Predavčevu smrt najbolji je dokaz da je udovica dobila mirovinu iz istog fonda iz kojeg i udovice Pavla i Stjepana Radića odnosno Đure Basaričeka, pa je obitelj bila čak za ovo vladi i zahvalna, što je imalo za posljedicu da je Predavčev sin Vladimir bio za vrijeme drugog svjetskog rata u štabu Draže Mihajlovića, deklarirajući se 1990. kao Hrvat jugoslavenske orijentacije.<sup>66</sup> Kao političko umorstvo okvalificirao je Predavčevu smrt samo list *Nezavisna država Hrvatska*, koji je izlazio u Sjevernoj Americi.<sup>67</sup>

Nakon izlaska iz zatvora Predavec objavljuje u časopisu *Evolucija* kraće članke etnografsko-socijalnog sadržaja,<sup>68</sup> pripremajući istodobno za objavljivanje u *Obzoru* opširniju studiju "Selo i seljaci", koju je poslije Predavčeve smrti dr. Božidar Murgić, urednik revije *15 dana* i *Ličkog Hrvata* pripremio za tisak i kao posebnu knjigu. Knjiga je izazvala dosta veliku pažnju, i u hrvatskoj štampi ocijenjena kao dobro djelo prikaza povijesti sela i seljaka, s jakom etnografskom orijentacijom.<sup>69</sup> Još i 1935. knjiga je izazivala pažnju,<sup>70</sup> ali tada su izbori i Mačekovo sve intenzivnije djelovanje ponovno predali Predavca zaboravu i dr. Božidar Murgić nije ga uspio vratiti u krug nezaboravljenih radićevaca, iako je dao najbolju karakteristiku Predavca kao čovjeka i kao političara.<sup>71</sup> Murgić kaže da je Predavec bio doista u svakom pogledu ispravan i izvanredan čovjek, ali da nije znao "lisičiti" te da je "uvijek išao ravno". Piše da je bio otvoren, iskren i spontan, ali i "impulsivan, podvrgnut zanosu i impresijama, pravi hrvatski poštenjačina", te da je s njegovom smrću "jedan veliki učenik Antuna Radića klonuo kao orao što pada s visina u mračne dubine ponora". Ovaj autor je opisao da je diktatura Pere Živkovića okružila Predavca spletkama, intrigama i laži i da ga je nastojala duševno slomiti na robiji, ali da je Predavec izašao iz zatvora moralno svjež, zdrav i pun novih ideja te da je to dovelo do njegove fizičke likvidacije, jer je "postao glavni motor svih pozitivnih političkih i nacionalnih akcija", a svojim neumornim radom i planovima svratio pozornost policije.

Među rukopise na kojima je neumorno radio prije smrti svakako treba staviti studiju "Političko-privredni odnošaji jugoslavenskih zemalja", koja je pisana Predavčevom

<sup>66</sup> Mirko Galić, Vladimir Predavec: "Nisam bio loš Hrvat", Start, 564, 1. IX. 1990.

<sup>67</sup> *Nezavisna hrvatska država* 1933, br. 5.

<sup>68</sup> Predavec je objavio "Priče iz okolice Bednje" (*Evolucija*, 1933, 257-260), te "Povijest bijelih škafova" (Isto, 65-69), u kojima je opisao život siromašnih seljaka u okolici Lepoglave gdje je izdržavao kaznu.

<sup>69</sup> *Jutarnji list*, 17. 6. III. 1934. u *Hrvatskoj reviji* za kolovoz 1934. rečeno je da je Ante Radić još 1897. u "Osnovi za sabiranje i proučavanje građe o narodnom životu" istakao potrebu za ovakvim djelom, a Književni horizonti (srpanj-kolovoz 1934) ocjenjuju djelo kao korisno. *Hrvatsko selo* (1934, br. 4, kolovoz) ocjenjuje knjigu ovako: "Poznati suosnivač i jedan od vođa seljačkog pokreta u Hrvatskoj Josip Predavec napisao je knjigu o selu i seljacima i u toj knjizi obradio je u glavnim crtama čitavu mukotrpnu i tešku povijest hrvatskog seljaštva od najstarijih vremena pa sve do danas." *Časopis Omladina* (1934, br. 2, listopad) piše da je selo "sila, koja se počinje gibati", a Radovan Žilić piše da je "Predavčeva knjiga historija tragedije jednoga naroda dana posebnom snagom i svježinom" (15 dana, 1935, br. 1-2, 28-29).

<sup>70</sup> Mihovil Pavlek Miškina, *Uz Predavčeve poglede na povijest hrvatskog naroda*, 15 dana, 1935, 87-89; Ivan Dončević je ispjevao pjesmu "Močvara" posvećenu Predavcu (15 dana, 1935, 87). U *Rugvicama* je pjevačko društvo 1936. nosilo Predavčevo ime (*Seljačka sloga*, 1936, 115).

<sup>71</sup> Božidar Murgić, *Josip Predavec, Lički Hrvat*, 1937, br. 3-4.

rukom i koju sam pronašla u zbirci Radić u Arhivu Hrvatske.<sup>72</sup> Prema korištenoj literaturi taj je rukopis pisan u prvoj polovici 1933. godine i ima mnogo sličnosti s knjigom "Ekonomska podloga hrvatskog pitanja", koju je na želju dr. Vlatka Mačeka napisao 1938. dr. Rudolf Bičanić. U ovoj studiji Predavec je izradio kratki pregled gospodarske eksploatacije Hrvatske u prvih deset godina postojanja jugoslavenske države te su njegova opažanja vrlo interesantna i mislim da bi taj rukopis trebalo objaviti. Svrhu pisanja ove studije dakako nisam uspjela utvrditi, ali mislim da je pisana kako bi poslužila na međunarodnom planu za akciju radićevaca da se uspostave unutar jugoslavenske države pravedniji nacionalni odnosi, jer treba naglasiti da se po svemu čini da Predavec nije bio sklon razbijanju Jugoslavije.<sup>73</sup>

## 7.

*Zaključak.* Predavec je istaknuta ličnost Radićeva pokreta i najbliži suradnik braće Radić od 1904. godine. Njegova je uloga u tom pokretu vezana uz poljoprivredu, stočarstvo i zadrugarstvo, pa ga neki i smatraju gospodarskim ideologom Hrvatske seljačke stranke. Međutim Predavec je tijekom svog burnog života bio u stranci braće Radić aktivan na više područja, pa to u ovom radu nastojim prikazati na osnovi arhivskih istraživanja. Iako je u stranci obavljao vrlo važne funkcije, Predavec je do danas gotovo zaboravljen, što je posljedica vrlo uspjelog poteza Živkovićeve vlade koja je pregalački rad Predavca prikazala kao privredni kriminal, o čemu sam napisala i posebni rad. Predavec poput braće Radić želi prosvjećivanjem i financijskim pomaganjem seljačkog pučanstva utjecati na stvaranje bogatog hrvatskog sela kao osnovne ćelije hrvatskog društva i čuvara hrvatskih tradicija u čemu je do 1929. imao zavidnih uspjeha s obzirom na odnos beogradskih radikala i njihov otpor prihvaćanju ravnopravne suradnje Srba i Hrvata na području gospodarstva.

---

<sup>72</sup> AH, Radić, kut. 2, sig. 10-27. Studija ima dvanaest poglavlja: I. Državni dugovi; II. Porezi; III. Agrarna reforma; IV. Državne šume; V. Rudnici; VI. Trgovačka mornarica; VII. Iseeljivanje; VIII. Privatno novčarstvo i industrija; IX. Državni ili državom protežirani novčani zavodi; X. Gospodarstvo (Ratarstvo i stočarstvo); XI. Željeznica i XII. Zaključak.

<sup>73</sup> U Povijesnom arhivu Zagreba u fondu Žige Scholla, advokata i narodnog poslanika na listi HSS-a (kut. 32412) pronašla sam jednu zabilješku iz koje se vidi da se i u Skupštini vodila diskusija o Predavcu, te da je Scholl u generalnoj budžetskoj debati izjavio da je Predavec poginuo u času kada se spremio za jedan konstruktivni državni rad. Mislim da nije slučajnost da je Predavec svoju ekonomiju u Dugom Selu nazivao "Zlatibor" i da je bio sklon suradnji sa Srbima, ali na bazi ravnopravnosti i poštenoga gospodarskog odnosa.

### *Zusammenfassung*

## DIE WIRTSCHAFTLICHE TÄTIGKEIT VON JOSIP PREDAVEC IN DER BEWEGUNG RADIĆS

*Mira Kolar-Dimitrijević*

Predavec (Rugvica 1883 – Dugo Selo 1933) wird heute sowohl in der Wirtschaftsgeschichte, als auch in der Politik kaum erwähnt, aber er war in beiden Bereichen eine hervorragende Persönlichkeit. Zwischen 1920 und 1929 war Predavec Vizepräsident der Partei von Radić, und als einer der verlässlichsten Mitarbeiter der Familie Radić war er der verlängerte Arm der Partei bei der Lösung der wirtschaftlichen Probleme von 1904, aber auch sehr aktiv in der Arbeit innerhalb des kroatischen Volkes. Radić ermöglichte Predavec auch das Landwirtschaftsstudium in Tabor bei Prag, und Predavec vervollkommnet seine Kenntnisse durch Studienreisen in ganz Europa, insbesondere nach Dänemark.

Predavec wirkte im Laufe seines Lebens auf mehreren Bereichen, und so werden diese in dieser Arbeit, die eigentlich nur ein Registrator von Predavec' Wirken ist ohne tiefgreifendere Analyse, nur aufgezählt, denn jedes Segment seiner Arbeit würde eine gesonderte Studie erfordern. Die Arbeit von Predavec in der Landwirtschaftsbank Kroatiens und in der Kroatische-Slawonischen Wirtschaftsgesellschaft ist nur eine kurze Episode, aber die Arbeit in Radićs Druckereien und bei der Abfassung ökonomischer und politischer Artikel, sowie die Arbeit in den genossenschaftlichen Institutionen Radićs ("Dom" 1913 – 14, "Hrvatski seljački dom" 1921 – 1930, "Glavna zadruga hrvatskih seljačkih zadruga", 1921 – 1928, in der Versicherungsgenossenschaft "Providnost" 1921 – 1929, in der "Hrvatska seljačka zadružna banka" 1923 – 1929) sind von großer Bedeutung. Predavec war auch der Leiter der Wirtschafts- und Bildungsgenossenschaft "Selo" in Dugo Selo (1919), sowie Initiator des Instituts zur Erforschung der Landwirtschaft "Gospodar" (1929). Er ist auch der Verfasser des Buches "Selo i seljaci" ("Land und Bauern", Zagreb 1934), der ersten allgemeinen Geschichte des kroatischen Dorfes mit zahlreichen ethnographischen Elementen. Predavec war auch der Leiter der Abteilung für Volkswirtschaft im Gebietsausschuß von Zagreb (1927 – 1928), und er übernahm nach dem Tod von Stjepan Radić auch den Vorsitz in diesem Ausschuß. Da er auch nach dem Tod Radić nicht Abstand nahm von der wirtschaftlichen Konzentration der kroatischen Gebiete im jugoslawischen Staat, wurde er 1930 in einem Schauprozeß wegen Wirtschaftskriminalität im Genossenschaftsbereich verurteilt. Aber auch nach seiner Entlastung aus dem Gefängnis im Jahre 1932 geht er nicht von der Koalition zwischen Bauern und Demokratie, sowie von der Verbindung und dem Zusammenschluß von Serben und Kroaten in Kroatien ab, was wahrscheinlich auch der wahre Grund für des Attentat ist, das Toma Košćec am 14. Juli 1933 auf ihn verübt.

H I S T O R I J S K I  
Z B O R N I K

GODINA XLVI (1)

1993.

---

IZDAVAČ: Društvo za hrvatsku povjesnicu

REDAKCIJSKI ODBOR

Mirjana GROSS, Zagreb

Ivan KAMPUŠ, Zagreb

Tomislav RAUKAR, Zagreb

Petar STRČIĆ, Zagreb

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK

Ivan KAMPUŠ

TAJNIK REDAKCIJE

Ivica PRLENDER

LEKTOR

Branko ERDELJAC

Adresa uredništva:

Društvo za hrvatsku povjesnicu

Zagreb, Odsjek za povijest, Filozofski fakultet

Ul. Đure Salaja 3

Narudžbe šaljite na navedenu adresu

Cijena ovog broja iznosi 60 kuna

Izdanje časopisa sufinancira

Ministarstvo znanosti i tehnologije Republike Hrvatske

Slog i prijelom na kompjutoru: DENONA, Pergošićeva 8 – Zagreb

Tisak: KRATIS, Vrapčanska 15 – Zagreb, svibanj 1994.